

Душка Михајловић
Универзитет у Београду
Учитељски факултет
Београд

УДК: 373.31.214(497.11:497.6);
371.3::3/5(497.11:497.6)
ИД БРОЈ: 195351052

Стручни рад
Примљен: 5. маја 2012.
Прихваћен: 18. октобра 2012.

ИСТОРИЈСКИ САДРЖАЈИ У НАСТАВИ ПРИРОДЕ И ДРУШТВА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ И РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ

Апстракт: У раду се приступа компаративној анализи наставних програма Републике Србије и Републике Српске, за предмет *Природа и друштво*, са становишта историјских садржаја који су у њима дати. Упоређују се наставни програми за први циклус основног образовања, од првог до четвртог разреда, односно од другог до петог разреда. Упоредном анализом уочавају се велике сличности, али и нужне разлике у програмима, како у самим садржајима, тако и у начину увођења тих садржаја у програме.

Кључне речи: природа и друштво, наставни програми, историјски садржаји, Република Србија, Република Српска.

УВОД

Веома је значајно упоређивати наставне програме предмета *Природа и друштво* / *Свет око нас* и *Природе и друштва* / *Познавање друштва*, са становишта историјских садржаја који су у њима дати. У овом случају није реч само о регионалној блискости две државе, него о историјским садржајима једног истог народа, чија је историја у многим сегментима повезана. Њихово историјско памћење засновано је на сличним или истим садржајима, историјским догађајима у којима су учествовали, на истој народној књижевности, култури и уметности у најширем контексту.

Чињеница да је реч о историјским садржајима истог народа који живи у две државе условила је, поред сличности, и одређене разлике које ће бити предмет наше анализе. У раду ћемо сагледати избор историјских садржаја и начин њиховог представљања у наставним програмима. На почетку ових компаративних разматрања, подсетићемо да се разредна настава у

Републици Србији реализује у прва четири разреда у оквиру осмогодишње школе, док је у Републици Српској припремни разред укључен у основну школу, а након њега следе још четири године разредне наставе. Односно, прва четири разреда основне школе у Републици Србији, одговарајућа су другом, трећем, четвртом и петом разреду у Републици Српској.

За даљу анализу, неопходно је пре свега описати структуру наставних програма у Републици Србији и Републици Српској. Потом ћемо извршити упоредну анализу прописаних наставних (историјских) садржаја по разредима, као и на анализу избора редоследа увођења историјских садржаја у наставу природе и друштва).

ОСВРТ НА СТРУКТУРУ НАСТАВНИХ ПРОГРАМА

Наставни програми за предмете *Природа и друштво* / *Свет око нас* у Републици Србији, обухватају циљеве и задатке предмета, садржаје, као и начине остваривања програма, односно, дидактичко-методичка упутства за реализацију програма. Наставни програми за предмете *Природа и друштво* / *Познавање друштва* у Републици Српској, обухватају такође опште циљеве и задатке предмета, као и садржаје, али уместо начина остваривања програма, они садрже *оčekиване исходе*, као и смернице за наставнике

У оквиру даље упоредне анализе историјских садржаја, веома је важно посматрати *начин остваривања програма*, односно *оčekиване исходе* и *смернице за наставнике*, како бисмо конкретизовали садржаје и боље разумели њихову заступљеност у програмима и методички приступ који се препоручује.

УПОРЕДНА АНАЛИЗА ПРОГРАМА ЗА ПРВЕ ТРИ ГОДИНЕ

I

У наставном програму за први и други разред у Републици Србији, веома су слабо заступљени историјски садржаји. У првом разреду, они су имплицитно дати у оквиру наставне јединице „Празници и обичаји“ (тема „Ја и дуги“), као и у оквиру наставних јединица „Сналажење у времену – *када* је шта било: сада, пре, после; дан, јуче, данас, сутра, седмица; препознавање временских категорија месец и годишња доба“ (тема „Оријентација у простору и времену“).

У програму Републике Српске за други разред (што је аналогно првом разреду у Србији) историјски садржаји су заступљени само у оквиру наставних јединица „Моје мјесто некада“ и „Значајни датуми“ (тема: „Из-

глед мјеста и околине и рад људи у мјесту“). У очекиваним исходима стоји да ће ученици бити способни да опишу своје место некад и сад, као и да „наброје историјске личности и значајне датуме за мјесто“ (Правилник о изменама и допунама правилника о наставном плану и програму за први и други разред основног образовања и васпитања, 2010: 4). Из овога можемо уочити да се у Србији у првом разреду нагласак ставља пре свега на разумевање временских односа, док се у Српској одмах полази са конкретним историјским чињеницама. Овај различити приступ у програмима се најбоље илуструје у следећем примеру: у програму Српске, у оквиру теме „Оријентација у времену и годишња доба“, (која подсећа на тему у програму Србије за први разред: „Оријентација у простору и времену“) уопште се не спомињу историјски садржаји, па чак ни у оквиру одредница: *йре, јуче, ка-да је шииа било*, што није најбоље решење, јер је важно да ученици прво разумеју одређене временске односе, а не да се њихов први сусрет са историјским садржајима сведе на пуко набрајање историјских личности и датума од значаја.

II

У Наставном програму за други разред у Републици Србији, историјски садржаји могу се препознати у оквиру наставних јединица „Насеља (појам и врсте насеља *некад и сад*)“, „Правила понашања у групи (права и одговорности припадника групе, обичаји, *традиција* и *йразници некад и сад*)“ (тема: „Где човек живи), као и у оквиру наставних јединица „Мерење времена (појам сата и коришћење часовника“, „Временске одреднице: дан, седмица, месец, година“, „Сналажење на *временској лентии*“¹ (тема: „Кретање у простору и времену“).

У програму Републике Српске за трећи разред (што одговара другом разреду у Србији) историјски садржаји се јављају у наставним јединицама „Из прошлости школе“ (тема: „Упознавање школе) и „Прошлост мјеста и околине“ (тема: „Изглед мјеста и околине и рад људи у мјесту“). У *очекиваним исходима* стоји да ће ученик бити способан да „пронађе податке о личности по којој је школа добила име; препозна вријеме и значај те личности за вријеме у коме је живјела“, као и да „објасни прошлост мјеста и околине“ (Правилник о наставном програму за трећи, четврти, шести разред основног образовања и васпитања – Природа и друштво (2006): 5).

---

¹ Временска лента представља сликовни приказ историјске хронологије, а њен основни задатак јесте да помогне ученицима у разумевању временских координата, односно следа историјских догађаја. Временска лента у Републици Српској се спомиње тек у петом разреду, што није најбоље решење.

Када погледамо наставне програме за другу годину учења, долазимо до сличног закључка као и после анализе програма за прву годину. У Србији се продубљују знања из првог разреда и уводе се појмови као што је *временска линија*, који помажу да ученици одређене значајне догађаје ставе у одговарајући временски контекст. Када посматрамо наставни програм за трећи разред у Српској, уочавамо да су историјски садржаји конкретно дати, и да претпостављају доста сложене задатке за ученике тог узраста. Поставља се питање да ли ће ученици овог разреда бити у стању да *схватају* и *објасне* прошлост места, или да објасне значај неке личности за време у којем је живела. Треба, међутим, истаћи да би ови задаци били веома добри за старији узраст ученика, јер је значајно да се ученици, истражујући прошлост места и околине који су им блиски, полако уводе у логику и методологију историјске науке (Благданић, 2011:279). Уочавамо да се приступ и начин увођења ученика у историјске садржаје доста разликује у овим програмима: док је у Србији акценат на разумевању временских односа као бази за учење историјских садржаја у млађим разредима, у Српској се ученици од најранијег школског узраста сусрећу са конкретним историјским садржајима, везаним за школу, место и непосредну околину.

III

У Наставном програму за трећи разред у Републици Србији укључена је посебна тема „Наше наслеђе“, која се односи само на историјске садржаје. У овој теми велика пажња се посвећује почетним корацима у изучавању прошлости („Како откривамо прошлост“, „Трагови прошлости“). Затим, у оквиру ове теме, даје се подтема „Некад и сад“ у којој су у великој мери заступљени садржаји који се односе на одређивање ближе и даље прошлости, као и на културно-историјску прошлост завичаја (начин живота, занимање, одевање, традиционалне светковине, ликови из народних песама; знаменити људи – песници, сликари, просветитељи, писци, научници, који су обележили прошлост завичаја и околине). Тема „Наше наслеђе“ доноси прве конкретније историјске садржаје, јер се у прва два разреда, као што смо видели, тек спорадично може говорити о њима. Вероватно је да је намера аутора програма била да се управо од ове теме, и од трећег разреда, почне са изучавањем историјских садржаја у основној школи. Када погледамо ове садржаје, примећујемо да су веома слични садржајима у наставним програмима Републике Српске за први и други разред (Историјски простор је исти – место и околина).

У наставном програму за четврти разред у Републици Српској уопште нису дати историјски садржаји. Тешко је објаснити зашто је дошло до прекида постепеног увођења историјских садржаја, и зашто је овим реше-

њем ученицима онемогућено да једну целу школску годину изучавају историјске садржаје на било којем нивоу.

АНАЛИЗА ПРОГРАМА ЗА ЧЕТВРТУ ГОДИНУ

У прва три разреда и у Републици Србији и у Републици Српској ученици се полако, али на различите начине, уводе у историјске садржаје, уочавају трагове прошлости, историју школе, места, и околине, са једином јасно одређеном темом „Наше наслеђе“ у наставном програму за трећи разред у Р. Србији. Прави историјски садржаји дају се тек у четвртном разреду, односно у петом разреду.

Веома је важно истаћи да су у Србији историјски садржаји дати у оквиру предмета *Природа и друштво*, док се у Републици Српској предмет *Природа и друштво* у овом разреду дели на *Познавање природе* и *Познавање друштва*. Ова подела условила је велике разлике у обиму историјских садржаја. Чињеница да се друштвени (као и природни) садржаји изучавају у оквиру једног предмета, значајна је из више разлога. Полако се диференцирају друштвене од природних наука и прави се логичан улаз у наставу историје, биологије и географије. Поред тога, фонд часова за ове предмете двоструко се повећава, како за *Познавање природе*, тако и за *Познавање друштва*. Односно, у наставном плану и програму Републике Српске, недељно је предвиђено два часа за *Познавање природе* и два часа за *Познавање друштва*, док се у наставном плану и програму Србије предвиђа два часа недељно за *Природу и друштво*, што је двоструко мање, а треба узети у обзир да говоримо о истом школском узрасту ученика.²

У наставном програму Републике Србије постоје теме и подтеме које се односе само на историјске садржаје. У теми „Моја домовина део света“ постоји подтема „Развој модерне српске државе (период деветнаестог и двадесетог века)“, а потом се даје тема „Осврт уназад – прошлост“ која се у целини односи на историјске садржаје. У овој теми велика пажња посвећује се: 1) сналажењу на временској ленти (нагласак се ставља на лоцирање догађаја и датума на временској ленти, на одређивање претходника и следбеника, на обележавање животног доба – како ученикових предака, тако и познатих личности који су дали велики допринос у некој области), 2) сагледавању начина живота у средњем веку (ученици треба да знају како је

---

² Сличан модел је до 2005. године важио и у Републици Србији. Предмет *Познавање природе и друштва* се у четвртном разреду делио на *Познавање природе* и *Познавање друштва*. Правилником о наставном плану за први, други, трећи и четврти разред основног образовања и васпитања из 2005. године ово се мења, и тада се први пут јавља интегрисани предмет *Природа и друштво*.

изгледао живот на селу, а како у граду, како је изгледало школовање, облачење, понашање и остале карактеристике тог временског периода), 3) упознавање са значајним догађајима из националне прошлости (Немањићи, Сеобе Срба, Први и Други српски устанак, Први и Други светски рат).

Није тешко уочити да је подтема о развоју модерне српске државе (период деветнаестог и двадесетог века) на одређени начин укључена у носећу историјску тему у овом разреду и да је њено место тамо где се говори о Првом и Другом српском устанку, односно о Првом и Другом светском рату. Испада да се исти садржај, или готово исти садржај, обрађује на два места. И, притом, ако стриктно следимо програм, најпре би требало говорити о нашем народу у 19. и 20. веку, па се вратити у 12. век, да би се поново дошло до 19. и 20. века.³ Најједноставније би било кад би се ово понављање у програму избегло, што није тешко урадити.

Занимљиво је да се у теми „Осврт уназад – прошлост“ значајна пажња посвећује и историји свакодневног живота (начин живота у средњем веку, исхрана, образовање, понашање итд), што је веома важно јер није пожељно да се највише инсистира на политичкој историји, из разлога што ученици тако не могу имати ширу слику о реалном животу људи одређеног периода, па често не могу ни разумети контекст одређених догађаја. У програму за четврти разред можемо уочити да су дати историјски садржаји само од периода Немањића па до данас, што можда није најбоље решење, јер се ствара поједностављена слика да се пре Немањића није живело на овим просторима. У данашње време деца су окружена разним изворима информација, од најранијег узраста понуђене су им сликовнице, књиге, цртани филмови и образовне телевизијске емисије, у којима се јављају елементи праисторије, древне и античке историје, па би и ове садржаје требало, макар само на временској ленти, и без оптерећивања ученика претераном фактографијом, укључити у програм. Јасно је да се нагласак у програму ставља на националну историју, али сагледавање историје света у основним елементима и стављање националне историје у тај шири контекст, помаже ученицима да имају систематичнија знања, чиме би се избегле одређење празнине у знању и допринело хронолошком поимању историјских садржаја.⁴

---

³ У начину осмисливања програма и у садржају програма нигде не стоји да се прво обрађују садржаји теме „Осврт уназад – прошлост“, па потом „Развој модерне српске државе (период деветнаестог и двадесетог века)“, што би у хронолошком сагледавању развоја српске државе било изузетно значајно, те би то свакако требало да стоји у програму, како би се избегла произвољност реализатора програма – учитеља, а свакако и аутора уџбеника.

⁴ Тако би и подтема „Уочити везу између историјских збивања у свету и код нас (Први и Други светски рат...)“ била заснованија, јер прожимања између српске и светске

У Наставном програму за пети разред у Републици Српској најпре се дају основне географске, природне, привредне и друштвене карактеристике републике. Са становишта историјских садржаја важно је да је наглашено неколико момената: упоредно навођење државних знамења (грб, застава, химна, главни град) БиХ и Републике Српске, чиме се наглашава посебност српског ентитета. У задацима који се односе на регионално окружење („Наброј сусједи БиХ“) посебно се наглашава потреба препознавања симбола Србије и Црне Горе. У једној вишеентитетској држави као што је БиХ, важно је да се знају народи и националне мањине у држави и препознају њихови верски и културни објекти, што доприноси бољем разумевању државе у којој живе. Историјски садржаји у програму за пети разред су подељени на *далеку прошлост* и *прошлост*. У оквиру теме „Далека прошлост“ дају се подтеме: „Прошлост“, „Досељавање Славена на Балканско полуострво“, „Прве српске државе“, „Постанак Босне“, „Турска освајања, пад Босне под турску власт“, „Буне и устанци у БиХ“. У *оčekиваним исходима* за ову тему, стоји да ће ученик бити способан да „анализира свједоке прошлости (насеља, тврђаве, новац, књиге, културно-историјске споменике), опише начин живота и занимање Славена, зна које су биле прве српске државе, објасни какав је живот био у Босни када је она била под турском влашћу, идентификује облик отпора (буне и устанци) против турске власти“ (Републички педагошки завод, пети разред).

Видимо да се за разлику од програма у Србији, у Републици Српској полази од досељавања Словена на Балканско полуострво, а посебно се наглашава стварање *првих српских држава*, а потом стварање босанске државе што је значајно како би се ученицима дао шири контекст у којем је настала босанска држава, као једна од српских средњовековних држава. Међутим, и овде недостаје, као и у програму Р. Србије, читава историја пре 9. века, што је такође неопходно исправити.

У теми „Прошлост“, која обухвата време од Берлинског конгреса до деведесетих година прошлог века, дате су подтеме: „БиХ под аустроугарском влашћу“, „Први свјетски рат“, „Завршетак Првог свјетског рата и стварање државе Срба, Хрвата и Словенаца“, „Други свјетски рат“, „НДХ и страдање Срба, Јевреја и Рома“, „Стварање СФРЈ-е и СР БиХ-е“, Распад СФРЈ-е 1992/92“, а у *оčekиваним исходима*, између осталог, стоји да ће ученик бити способан да „говори о страдању Срба у Првом свјетском рату,

---

историје не почињу од 20. века. Благданић такође сматра да је „... беспотребно бежање од периодизације у четвртм разреду, односно од поделе прошлости на: праисторију, стари, средњи, нови век и савремено доба. Ови историјски периоди су јасни, и може се за сваки од њих извући једно или више сликовитих обележја пријемчивих ученицима млађих разреда основне школе“ (Благданић, 2011:276).

разумије геноцид над српским, јеврејским и ромским народом, разумије почетак и завршетак рата у БиХ и стварање *Републике Српске*⁵. Важно је напоменути да је у смерницама за наставнике наглашено да ученике не треба посебно оптерећивати непотребном фактографијом⁶, и да је од појединачних датума много важније разумевање временске ленте. У складу са смерницама за наставнике дефинисани су и *очекивани исходи* у којима се, између осталог, каже да ученици треба да анализирају сведоке прошлости, да опишу начин живота и занимање Словена, да објасне какав је био живот у Босни под турском влашћу. Дакле, очекивани исходи се не свде само на историјске датуме (мада се они, наравно, не могу заобићи), него на разумевање догађаја и усмеравање пажње на шира обележја историјских периода (начин живота, култура, споменици).

У наставном програму Српске садржаји су конкретније дати, бар када говоримо о 20. веку. Овде се експлицитно наглашава страдање Срба у Првом светском рату, као и геноцид који је почињен над Србима, Јеврејима и Ромима, те се тиме негује култура сећања. У Наставном програму Републике Србије, овако конкретизован садржај није нигде дат. За Први и Други светски рат стоји да „треба учити везу између историјских збивања у свету и код нас“ (Правилник 2006:45). Нигде не стоји шта је то што ученицима треба издвојити као најзначајније чињенице за ове историјске догађаје (као и за многе друге), што оставља велики простор учитељима и ауторима уџбеника за слободно тумачење програма. На пример, у програму стоји да треба „на временској ленти хронолошки одредити развој (*конјинуишијет* и *дисконјинуишијет*) државе Србије и упознати се са њеним владарима, почев од лозе Немањића, па све до данас“ (Правилник 2006:45), а нигде се не наводе конкретно бар основни елементи развоја српске државе. Изузетно, спомиње се само Сеоба Срба и Први и Други српски устанак. У програму Републике Српске је јасно назначен минимум онога што ученици треба да знају (дате су подтеме које се односе на сваки значајнији период у развоју босанске државе, односно, касније у развоју Републике Српске), па је ова произвољност знатно смањена.

---

⁵ Преузето 10.3.2012. са веб сајта Републичког педагошког завода Републике Српске, на локацији:

http://www.rpz-rs.org/index.php?option=btg_osprogram_razred&trijada=2#_UJaSLG9mL2M

⁶ Слично се препоручује и у наставном програму Републике Србије.

ЗАКЉУЧАК

Историјски садржаји у наставним програмима за предмет *Природа и друштво* Републике Србије и Републике Српске умногоме су слични, у појединим деловима и подударни, али се приступ овим садржајима, као и редослед учења садржаја по разредима, доста разликује. У прве три године учења, историјски садржаји којима се ученици уводе у историју као науку су доста слични, али су различито распоређени по разредима: оно што се у Србији учи у трећем разреду, у Српској се учи у првом и другом разреду. У трећој години учења у Српској се не уче историјски садржаји, што није пожељно, јер је континуитет у изучавању ових садржаја веома значајан. У четвртој години учења, историјски садржаји у Републици Српској су обимније и јасније дати, док су у Србији знатно сажетији, што од наставника тражи додатни напор у остваривању програма. Овакав различит приступ је донекле условљен фондом часова и тиме да се у Републици Српској историјски садржаји изучавају у оквиру предмета *Познавање друштва*, што је оправдано из више разлога.

Анализом сличних, или готово истих историјских садржаја, у различитим наставним програмима, доприноси се бољем сагледавању вредности, и недостатака оба програма, и тиме се отвара могућност за њихово побољшање. Међутим, поред образовног значаја, упоређивање историјских садржаја у програмима Републике Србије и Републике Српске, значајно је у најширем националном контексту.

ЛИТЕРАТУРА

Благданић, С. (2011): *Историјски садржаји у настави природе и друштва* (необјављена докторска дисертација).

Лазић, М. (2008): *Методички приручник из историје*, Друштво историчара Србије „Стојан Новаковић“ и „Институт за савремену историју“.

Шефер, Ј. и Шевкушић, С. (2007): „Мислити у времену и простору: предлози за измене у програму предмета познавање друштва“, *Настава и васпитање*, Београд, бр. 4, стр. 361-372.

Barton, С. К. (2000): A sociocultural perspective on children's understanding of historical change: Comparative findings from Northern Ireland and the United States. *American educational research journal*, 38(4), 881–913.

Правилник о наставном програму за трећи, четврти, шести разред основног образовања и васпитања - Природа и друштво (2006): *Службени гласник Републике Србије, Просветни гласник*, 22. фебруар 2006, број 3, стр. 1–7.

Правилник о изменама и допунама правилника о наставном плану и програму за први и други разред основног образовања и васпитања (2010): *Службени гласник Републике Србије, Просветни гласник*, 24. август 2010, број 7, стр. 1-4.

Правилник о изменама и допунама правилника о наставном плану за први, други, трећи и четврти разред основног образовања и васпитања и наставном програма за трећи разред основног образовања и васпитања (2010): *Службени гласник Републике Србије, Просветни гласник*, 24. август 2010, број 7, стр. 4–8.

http://www.rpz-rs.org/index.php?option=btg_osprogram_razred&trijada=2#.UJaSLG9mL2M

http://www.rpz-rs.org/index.php?option=btg_osprogram_razred&trijada=2

Duška Mihajlović
University of Belgrade
Faculty of Education in Belgrade

HISTORICAL CONTENTS IN TEACHING SCIENCES IN THE REPUBLIC OF SERBIA AND THE SERBIAN REPUBLIC

Summary: In this paper, we made a comparative analysis of the two curriculums of the teaching subject Sciences of the two countries: The Republic of Serbia and the Serbian Republic. We have compared these two curriculums in the first cycle of the primary education and the cycle from the second to the fifth grade as well. Some similarities were noticed and some differences as well.

Key words: Sciences, curriculums, historical contents, Republic of Serbia, Serbian Republic